भंडारा जिल्हा

➢ तालुके	७
➢ लोकसभा मतदारसंघ	१
➢ विधानसभा	2
➢ विधानपरिषद	१
➢ अनु.जाती राखीव मतदार संघ	१
➢ नगर परिषद	४
➢ नगर पंचायत	३
➢ तहसील	०७
➢ पंचायत समिती	०७
➢ उपविभागीय कार्यालय	०३
➢ ग्रामपंचायत	५४१

अ- जिल्ह्याची ठळक वैशिष्ट्ये

गोसीखुर्द प्रकल्प

उमरेड - करांडला अभयारण्य

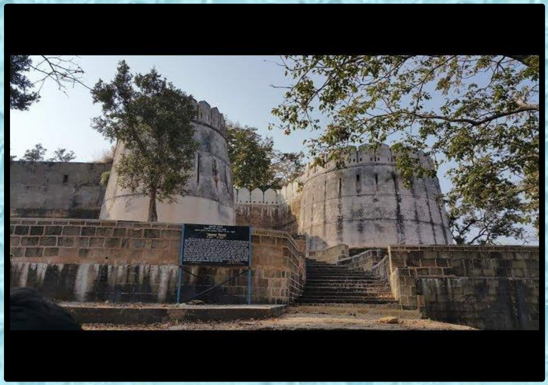

अंबागड किल्ला

धान शेती

जिल्हयाचे नाव- भंडारा

- जिल्हयाचे क्षेत्रफळ- ४०८७ चौ.कि.मी.
- राज्याच्या क्षेत्र फळाच्या 1.3 टक्के

ऐतिहासिक महत्व

महासमाधी भूमी पवनी

- भंडारा जिल्हयात पवनी तालुक्यातील अडयाळ या गावी हनुमानाची प्राचिन व भव्य मुर्ती आहे. तेथे रामनवमीच्या दिवशी रथयात्रा भरते,
- उत्खननात पवनी शहराजवळ बुध्द स्तुपाची प्रवेशव्दारे सापडल्यामुळे या शहराला ऐतिहासिक महत्व प्राप्त झाले आहे. प्राचीन काळात पवनी बौध्द धम्माचे केंद्र होते.
- पुरातन गरूड खांब व इतिहास प्रसिध्द भुईकोट किल्ला.
- विदर्भातील अष्ठविनायक स्थळांपैकी पवनी व श्री भृशुंड मेंढा (भंडारा) येथे आहेत.

भौगोलिक महत्व

- **स्थापना-** इ.स.1821 चे दरम्यान ‘लांजी’ मुख्यालय बदलून ‘भंडारा’ येथे जिल्हा मुख्यालय स्थापन करण्यात आले.
- **अभयारण्य** - भंडारा जिल्हयात कोका वन्यजीव अभयारण्य आहे.
- **नद्या** - जिल्हयात वैनगंगा ही महत्वाची नदी आहे. चुलबंद, गायमुख, सुर कन्हान इ. उपनद्या आहेत.
- **पर्वतरांग** - जिल्हयात सातपुडा पर्वत रांगेमुळे अनेक डोंगराळ भाग निर्माण झालेले आहेत.

जिल्हयातील वनस्पती व प्राणी

- **वन क्षेत्र** - भंडारा जिल्हयात 1,365.00 चौ.कि.मी अस्थायी व वनक्षेत्र आहे. हे वन क्षेत्र जिल्हयातील एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या जवळ-जवळ 33.4 टक्के असल्याचे आढळते.

- **वनस्पती** - भंडारा जिल्हयात उत्तम दर्जाची सागवनी झाडाचे वने आढळून येतात. तव्दतच बिजा, हळदा, तिवस, सिसम, मोह, खैर व गराडी इत्यादी प्रकारची वनवृक्षे आढळतात.

- **वन्यजीव** - भंडारा जिल्हयात कोका वन्यजीव अभयारण्य व करांडला अभयारण्य असून त्यात वाघ, गोरस, चित्ता व बिबटया, हरिण, निलगाय व सांबर सारखे अनेक प्राणी व पक्षी पाहायला मिळतात.

पीक पध्दती व महत्वाची पीके

जिल्हयात खरीब व रब्बी पीक पध्दत असून जिल्हयातील एकूण लागवडी खालील क्षेत्र 271206.58 हेक्टर आर इतके आहे.

पिकांचा प्रकार	लागवडी खालील क्षेत्र (हे.आर)
➢ भात शेती	188771.39
➢ तृणधान्य पिके (ज्वारी, बाजरी, मका इ.	29070.11
➢ इतर कडधान्य (मुंग, उळीद, वाटाना इ.)	28474.12
➢ मसाल्याची पिके (लसून, मिर्ची इ.)	3431.62
➢ फळबाग व भाजीपाला (आंबा, द्राक्ष, संत्री, मोसंबी, केळी, कांदे, वांगे, टमाटर इ.)	7095.80
➢ गळीत धान्य (सोयाबीन, करडई, सुर्यफुल, भुईमुंग इ.)	9299.47
➢ इतर पिके (तंतू पिके, औषधी, चारा पिके, इतर खाद्य पिके इ.)	5064.07

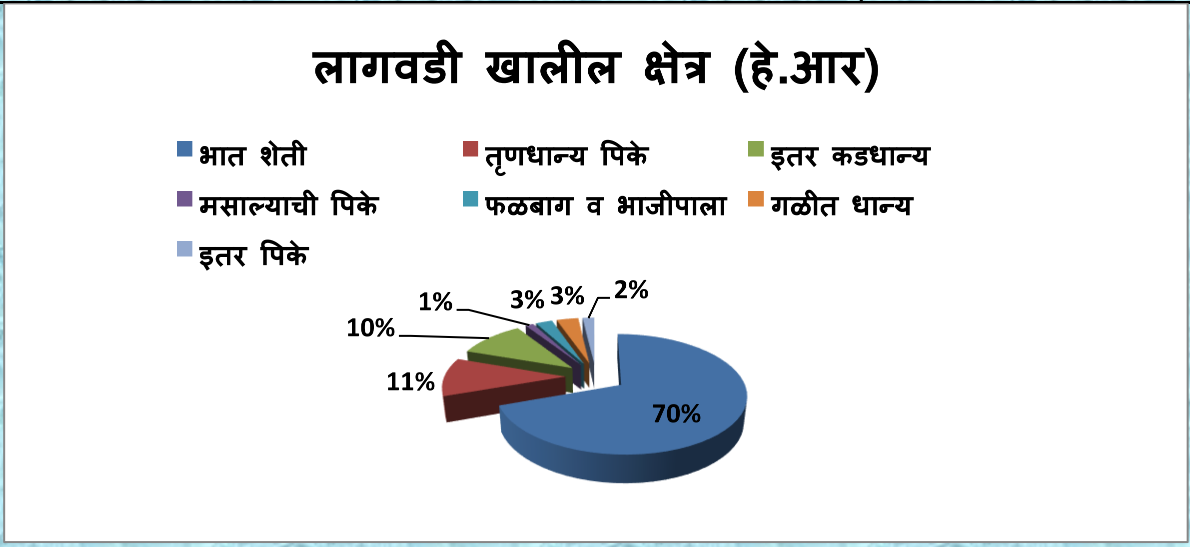

जलसिंचन

प्रकल्प	संख्या
➢ मोठे प्रकल्प	2
➢ मध्यम प्रकल्प	4
➢ लघुसिंचन प्रकल्प - राज्य	31
➢ लघुसिंचन प्रकल्प - स्थानिक	2
➢ पाझर तलाव	1169
➢ कोल्हापुर बंधारा	41
➢ भुयारी/साठवण बंधारा	534
➢ उपसा जसिंचन योजना	5
➢ सिंचन विहीरी	21039

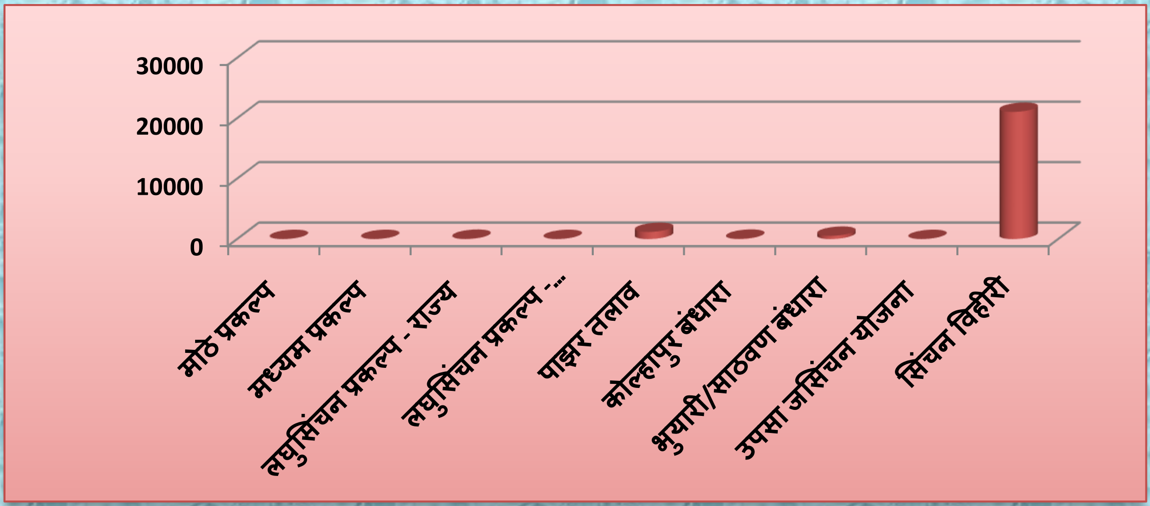

वाहतुक व्यवस्था

(भंडारा रोड (वरठी)

❑ **लोहमार्ग :-** मुंबई-नागपूर-कोलकाता हा जिल्हयातून जाणारा लोहमार्ग आहे. भंडारा रोड व तुमसर रोड जंक्शन आहे. लोहमार्गाची लांबी 140 कि.मी. आहे.

राज्य् परिवहन बस

❑ **रस्तेमार्ग** :-

- राष्ट्रीय महामार्ग क्र. 6 - हाजीरा-धुळे-कोलकाता
- राज्य महामार्ग क्र. 249 - सावनेर-रामटेक-तुमसर-गोंदिया

औदयोगिकीकरण

पारंपारीक उद्योग

- जिल्हयात धान गिरण्या विखुरलेल्या आहेत.
- तेंदूच्या पानापासून विडया बनविणे.
- धातुची व तांबा-पितळीची उपयुक्त भांडी बनविणे, नद्या व तळयातील मासेमारी,
- बांबूपासून टोपल्या-चटई तयार करणे,
- कोसा या प्रकारचे रेशीम तयार करून कापड तयार करणे असे उद्योग चालतात.

आधुनिक उद्योग

- सन फ्लॅग आयर्न स्टील कं. लि. वरठी ता.मोहाडी
- अशोक लेलॅण्ड कं. लि. गडेगांव ता.लाखनी
- महाराष्ट्र मेटल पावडर्स, लि. मरेगांव, शहापूर ता.भंडारा
- हिंदुस्थान कंपोझीट लि. गडेगांव ता.लाखनी

शहरीकरण

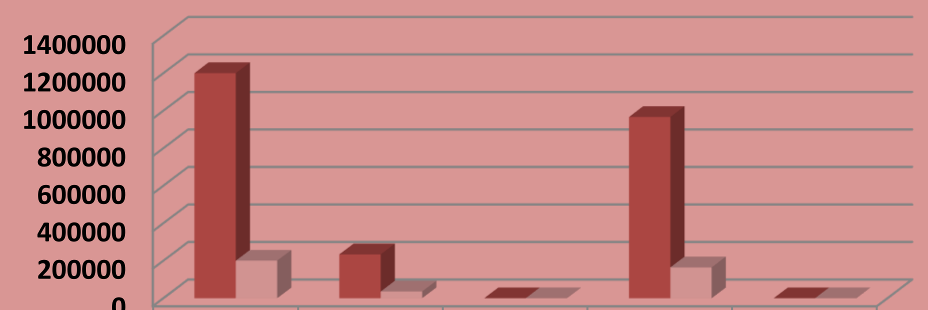

	एकूण लोकसंख्या	शहरी	शहरी टक्केवारी	ग्रामीण	ग्रामीण टक्केवारी
एकूण लोकसंख्या	1200334	233831	19.48	966503	80.52
अनु.जातीची लोकसंख्या	200372	35983	17.96	164389	82.04

शैक्षणीक सविधा

प्राथमिक शाळा	977
माध्यमिक शाळा	181
उच्च माध्यमिक शाळा	165
कनिष्ठ महाविद्यालये	181
महाविद्यालये	101
औद्योगिक प्रशीक्षण संस्था	शासकीय 8, खाजगी 22
औषध निर्माण महाविद्यालये	3
शासकिय तंत्रनिकेतन	1

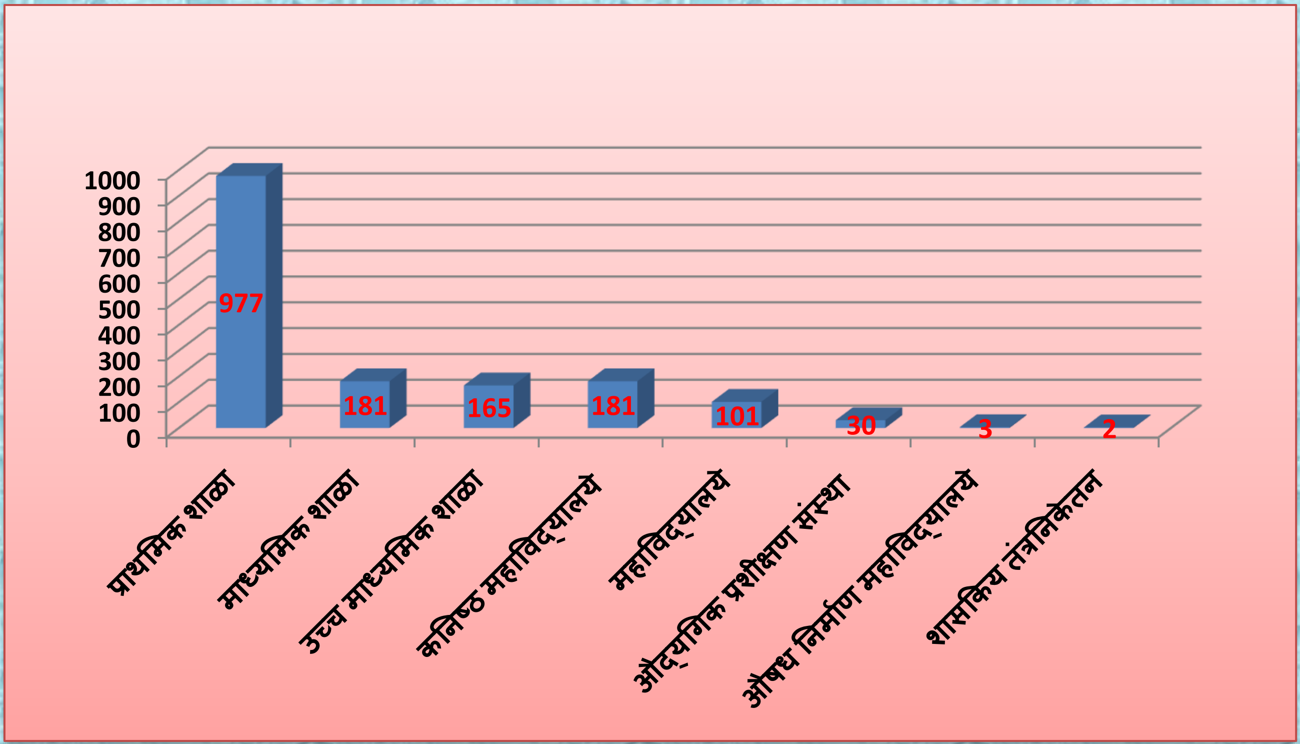

वैदयकीय सुविधा

➢ रुग्णालये	11
➢ दवाखाने	34
➢ टि.बी.हॉस्पीटल (क्षय रुग्णालय)	1
➢ कुटूंब नियोजन केंद्र	44
➢ प्राथमिक आरोग्य केंद्र	33
➢ एकूण	123

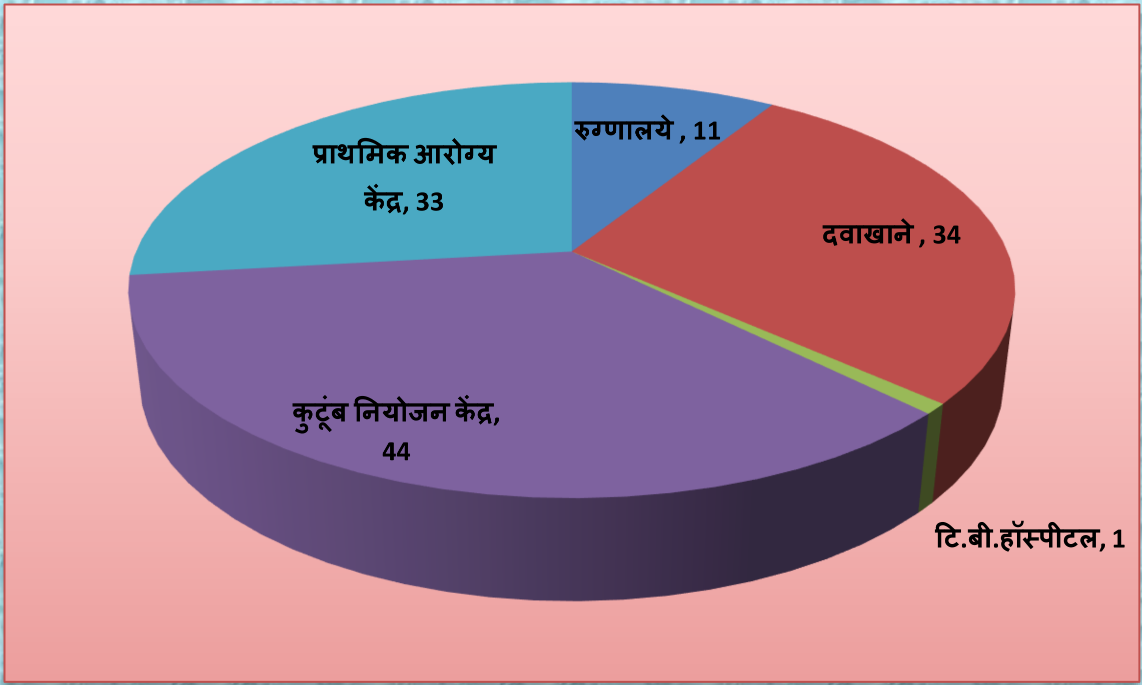

जिल्हयाची लोकसंख्या

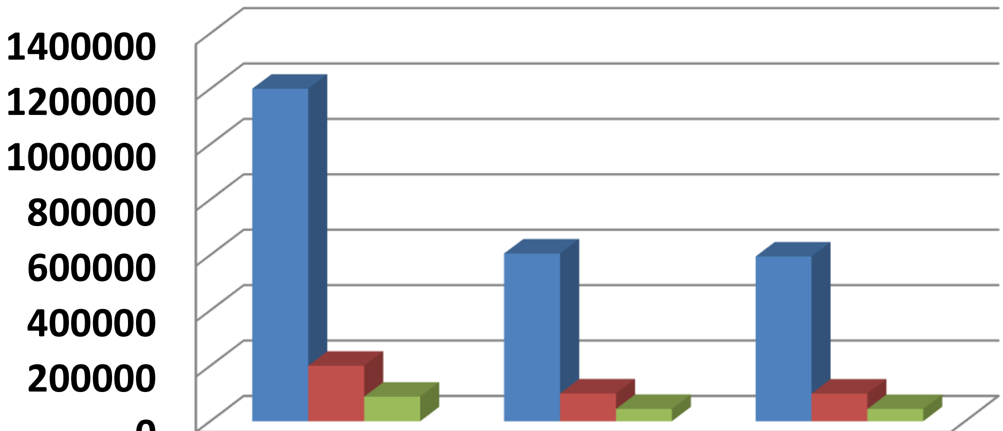

	एकूण	पुरुष	महिला
एकूण	1200334	605520	594814
अनु.जाती	200,372	100,421	99,951
अनु.जमाती	88,886	44,515	44,371

जिल्हयाची साक्षरता

	साक्षर लोकसंख्या			साक्षरतेचे प्रमाण		
	एकूण साक्षर	पुरुष	महिला	एकूण प्रमाण	पुरुष	महिला
एकूण	899860	488709	411151	83.76	90.35	77.08
अनु.जाती	117985	64637	53348	84.06	91.81	76.26

जिल्हयाचे लिंग गुणोत्तर प्रमाण

अनु.क्र.	तालुका	एकुण लोकसंख्या	एकुण लोकसंख्या स्त्री- पुरुष गुणोत्तर	अनु.जाती प्रवर्ग लोकसंख्या	अनु.जाती प्रवर्ग स्त्री-पुरुष गुणोत्तर
1	तुमसर	226108	992	25814	1005
2	मोहाडी	150611	978	15170	1001
3	भंडारा	280030	974	55353	984
4	साकोली	136879	974	25706	977
5	लाखनी	128545	984	23673	1007
6	पवनी	154588	986	31476	993
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

जिल्हयाचे लिंग गुणोत्तर 982:1000

अनु.जाती प्रवर्गनिहाय लिंग गुणोत्तर 991:1000 .

लोकसंख्या वर्गीकरण

एकूण लोकसंख्या	बालक	तरूण	जेष्ठ नागरीक
1200334	252070	708197	240067

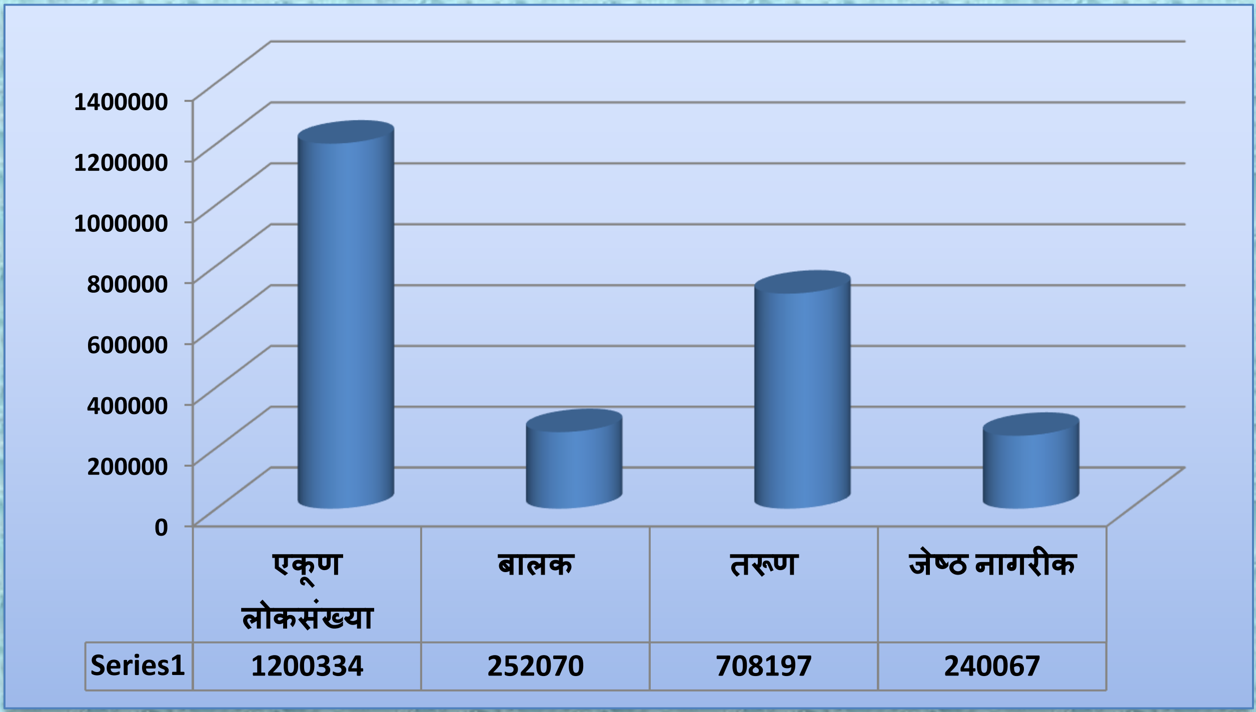

रोजगार/बेरोजगार संख्या

जिल्हयाची एकूण लोकसंख्या	रोजगारांची लोकसंख्या	बेरोजगार लोकसंख्या
1200334	597305	603029

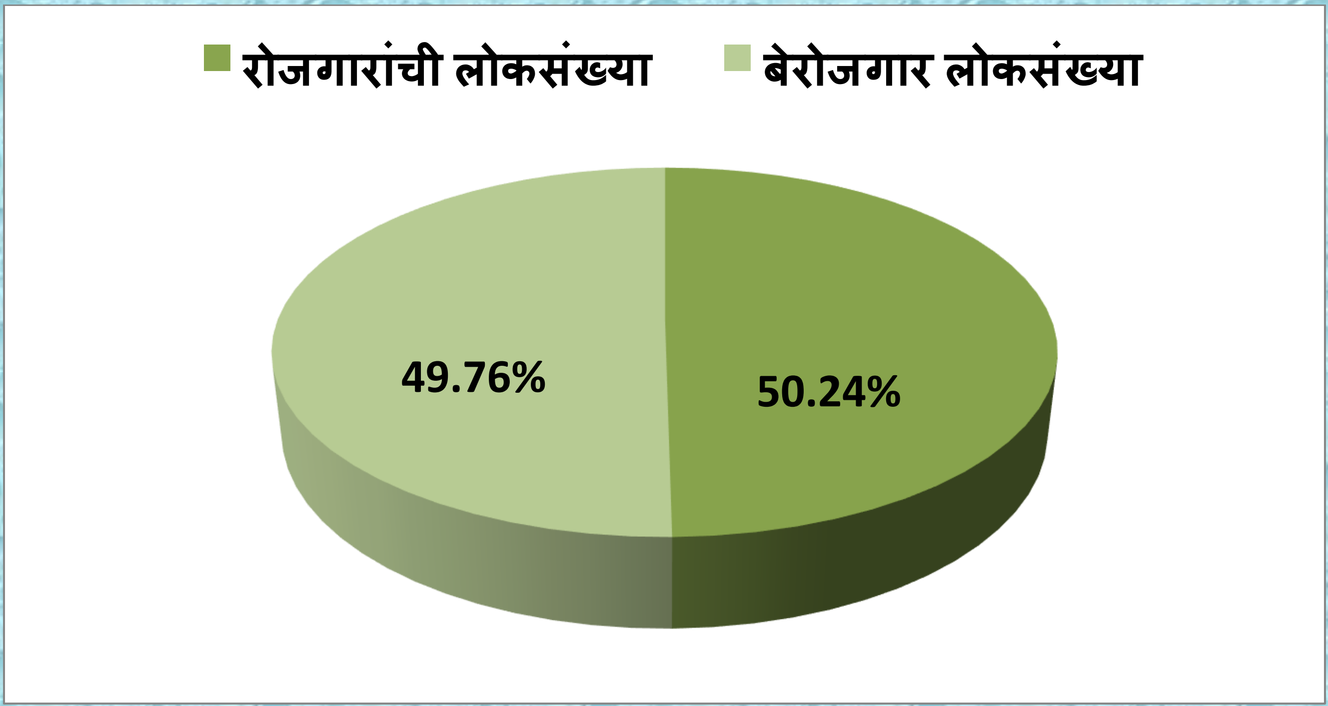

अनुसूचीत जाती रोजगार/बेरोजगार

अनु.जाती एकूण लोकसंख्या	काम करणारे					काम न करणारे
	शेती करणारे	शेत मजूर	घरगुती उद्योगात काम करणारे	इतर कामे करणारे	एकूण	
200372	**9473**	**53508**	**6613**	**27790**	**97384**	**102988**

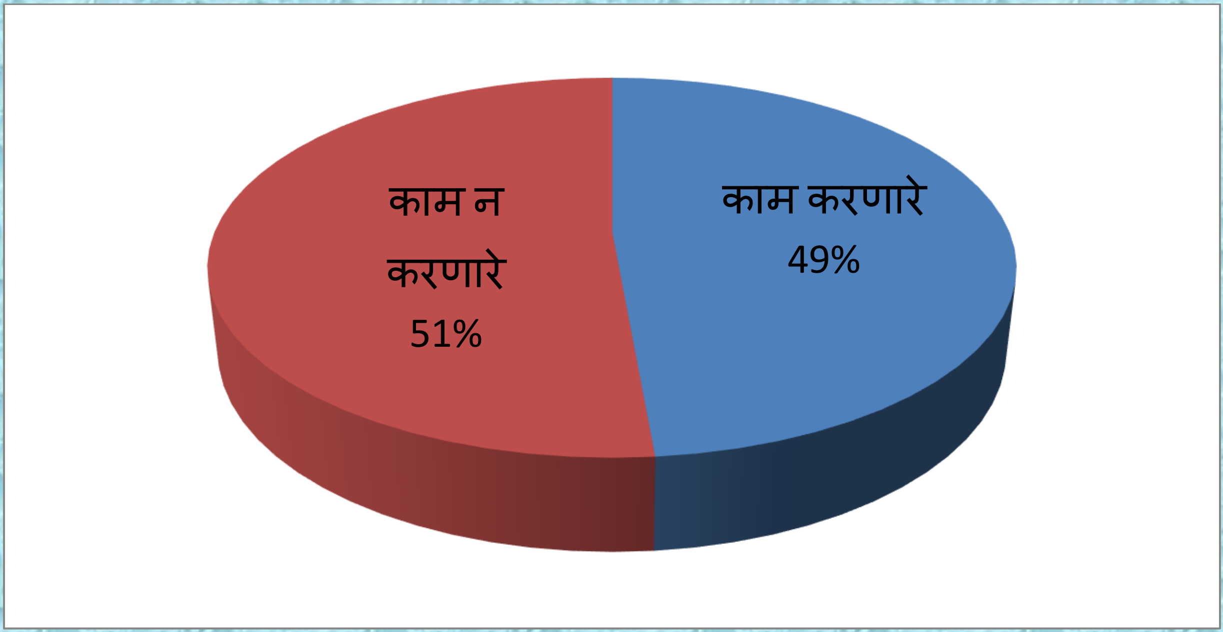

अनुसूचीत जातीतील प्रमुख जाती

❑महार	❑खाटीक
❑मांग	❑मेहतर
❑चांभार	❑भंगी
❑मातंग	❑बुरुड
❑गारुडी	

ग्रामीण व शहरी अनु. जाती व नवबौध्द घटकांच्या वस्त्यांची संख्या व लोकसंख्या

अ.क्र	तालुक्याचे नाव	अनु.जाती वस्त्यातील लोकसंख्या			अनु. जाती व नवबौध्द घटकांच्या वस्त्यांची संख्या		
		ग्रामीण	शहरी	एकूण	ग्रामीण	शहरी	एकूण
1	भंडारा	40281	15072	55353	373	13	386
2	पवनी	27802	3674	31476	206	29	235
3	तुमसर	18750	7064	25814	176	10	186
4	मोहाडी	14654	516	15170	123	2	125
5	साकोली	20068	5638	25706	218	2	220
6	लाखांदूर	21272	1908	23180	123	2	125
7	लाखनी	21562	2111	23673	157	9	166
एकूण		164389	35983	200372	1376	67	1443

अन. जाती वस्त्यांमधील सोयी सुविधा

- पाणीपुरवठा
- स्वच्छता
- सार्वजनिक वाचनालय
- रस्ते-पूल
- समाज मंदिरे
- विद्युत पथदिवे
- इतर प्रकारच्या सोई सुविधा करिता या विभागामार्फत निधी उपलब्ध करून दिल्या जातो.

अन. जातीतील भधारकांची संख्या

अ.क्र	जिल्हयातील अनुसूचित जातीची एकुण लोकसंख्या	अनुसूचित जातीचे एकुण कुटुंब	भुधारकांची संख्या
1	200372	49898	9473